

ગ્રામીણ નાટ્ય કલા-મંદિર.

નર્તન નવિન સામાજિક ત્રીઅંકી નાટ્ય પ્રયોગ”

“માનવ-રંગ.”

લેખક:—શ્રી નટવરલાલ ઝીણાભાઈ મીસ્ત્રો.

અધ્યક્ષ:—

ભાગ્યકુમાર પરમાર.

મ્યુઝીક બાય:—

હરિષ ઓઝા એન્ડ સોમાભાઈ.

આવૃત્તિ ૧ લી]

(ઈ. સ. ૧૯૩૯)

[પ્રત: ૫૦૦

(સર્વ હક કર્તાને સ્વાધીન.)

કિંમત: ૧ આનો.

ચેતવણી:—આ નાટકના તમામ હક લેખકે કાયદેસર પોતાને સ્વાધીન રાખ્યા છે. નેથી કોઈ પણ સંસ્થા આ ખેલ કે એમાંનો કોઈપણ ભાગ લેખકની લેખિત પરવાનગી વિના બજાવવો, બજવાવવો, પ્રમટ કરવો કે પ્રમટ કરાવરાવવો નહિ.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૌપીરાઇટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૨૧૭૫૫ કિંમત ૦.૧૦.

ગ્રંથનામ ઝાનવ ૨૦૧

વર્ગિક ૬-૨૦૧

૨૧૭૫૫

બે-બેલ.

“દોષિત-કોણ” પછીનો આ મારો ખીજો આગળ વધી શકે છે. મને થે મારા પહેલાં પ્રયાસમાં કાંઈક ઉત્તેજન અને તેથી એ નાટ્ય-જગતમાં કાંઈક વધુ આગળ જવાની ઉત્કંઠા છે. “દોષિત-કોણ” દિવ્યંકરી અને “માનવ-રંગ” ત્રીઅંકી લખવાની શરૂઆત પહેલાં જે ધાયું હતું તે પુરેપુરી સફળ રીતે લખી શક્યો. વસ્તુ લખાઈ ચૂકી હવે એને રેબેજ કરવાની ત્વરા જાગી. કોઈક વિચાર આવે એકાદ બે નાટક કંપનીઓને પણ તે વિષે લખી ચૂક્યો. નકુભાઈ કાંઈક આશાના તારલ બતાવી પુણિમાની રાહે વ્યોમદેરાશમાં શાંત થઈ ગયા. મારા પરમ સ્નેહી અને શ્રી ગુર્જર નાટ્ય ક્ષેત્ર-મંદિરના ડાયરેક્ટર ભાઈશ્રી બાનુકુમારે એનો જવાબ વાળ્યો. “તારી કૃતિને હજી બનતાં બધાં પ્રયાસે વધુ સુંદર બનાવવાની એ એક તક છે” અને સાથે જ આજ એને નાટ્ય પ્રેમી જનતા સમક્ષ રજુ કરવી વખતે અંદરની ત્રુટિઓને વિદારી નવિન સુંદરતા લાવવા માટે ભાઈશ્રી બાનુકુમારે મને જે નિઃસ્પૃહી સલાહ આપી છે તે બદલ એઓશ્રીનો હું જરૂર ઝણી છું.

આ પ્રયાસમાં પણ વસ્તુ સંકલ્પના અને તેની ગૂંથણીમાં જરૂર કચાલ હશે, પરંતુ જે કાંઈ સાફ હશે તે ધ્યાનમાં લઈ ખામીઓને અપનાવી લઈ ચઢતા ને ટેકા આપવા જેટલી ઉદારતા માટે જનતા પાસે હું જરૂર આજ્ઞા સેવું છું.

આખુંથે કામીક ભાઈશ્રી બાલુરાવ રાજેતું છે, અને એમની સહાયતાથી મારી વસ્તુમાં નવિન રંગત આવી છે. જે બદલ એમનો અભાર માનવાનું આ સ્થળે હું બૂલી શકતો નથી. [સાથે સાચી સલાહ આપવા બદલ ભાઈશ્રી બેચરદાસ (શ્રી ભારત નાટક સમાજ)નો પણ જરૂર ઝણી છું.

લી.

નવંબર મીસી.

—: ઉપોદ્ધાતું:

માનવીનું સદ્વર્તન કે દુર્વર્તન તેના જીવનની ઉન્નતિ કે અધોગતિના કારણરૂપ બની જાય છે. થોડુંક વિહાર...સુખ્યે માનવી કટલીય આશર્યે ઝમઝમતી પરંતુ મત્ત રૂપે (પરિણામ) ક્ષણિક ચમકારવાળા કે બીજકુલ અભેદ અધિકાર ધરાવતી વસ્તુના મોઢમાં રૂંસાય છે. એ ક્ષણિક ચમકારને માનવી પોતાના જીવનને દીપક-જ્યોત-મર્ત્યવીદિ છે...આમળ વધે છે... કિંતુ આખરે તો એ એક ભયંકર અધારજ છે. એની એને પ્રતિતી થાય છે. ધણાને નથીય થતી. જેને થાય છે તેનું શેષ જીવન પશ્ચાતાપના તાપે તપતું અને તે જે હિજળતું આમળ વધે છે...અને એક દિવસ પુરું થાય છે. જેને એ પ્રતિતી નથી થતી એનું જીવન, શું કહીએ? વ્યર્થજ વહી જાય છે. અને એક મહાન યોનિના કૃત્યનને, માંભિયને અને મહાન-પણાને કલુષિત કરે છે. દુઃકમાં સદાચારિ માનવીના જીવનમાં પ્રારંભે દુઃખ, પછી કસોટી, અને અંતે સુખ...અનંત સુખ છે કે જે સુખ નજરે દેખાતું નથી, વશું નમાં અધુરુંજ રહે છે માત્ર અનુભવેજ સમજાય છે. જ્યારે દુરાચારિ કે જેના વર્તનના મૂળમાં સ્વેચ્છા, અદ્ય વિચાર શક્તિ કે અસંતોષ અડકે બળે છે, એને પ્રારંભે સુખ, પછી ઘેલછા અને પરિણામે...અંતે દુઃખ છે. અમાધિત દુઃખ છે, જે પણ ખર્જે જોતાં તો અનુભવેજ સમજાય છે. “માનવ-રંગ” નાટ્યની વસ્તુ પણ આવાજ સદાચાર અને દુરાચારના ધર્ષણમાંથી જન્મી છે. અને પૂર્ણાકૃતી પણ નાટ્યના પ્રારંભે સ્વેચ્છાચાર ને સુખ એનમાં રાચતા દેખાતા અવિનાશતા મૃત્યુથી આવે છે. જ્યારે જાણુ સદાચાર, સત્યનો વિજય સ્પષ્ટજ છે.

નાટ્ય પ્રયોગનું નામ છે, “માનવ-રંગ” એને માનવ-રંગ કહો, નવતાનો રંગ કહો કે વિશ્વરંગ કહો! પરંતુ એ તો જાણે એવુંજ કંઈક ધૃત સત્ય કહી રહ્યો છે કે જમજીવનમાં આવાં સત્યા સત્યના અને ત્યાર અને દુરાચારના ધર્ષણ થયાજ કરે છે. છતાં હિંડાણથી જોતાં આજનો કેળવાયેલો સમાજ કે જે આવા કંઈક નાટ્યો, શીલો જોઈ રવજકથાઓ વાંચી જ્ઞાન મેળવી શકે છે—કે બીન કેળવાયેલો વર્ગ આવા કે પ્રસંગની પ્રતિતી થતાં કહેશે, “અરે બાપ એ તો ફુનીયામાં એમજ.” કેમ જાણે જગતની—વિશ્વની મતિથી વ્યક્તિમત માનવ જીવનની નિરાળા ન હોય! અને એમજ એ માનવા મનાવવા પ્રયત્ન કરે છે.

પરંતુ એ જુએ છે કે વ્યક્તિમત પદો પ્રત્યેક માણસને થતું પ્રત્યેક કાર્ય ક્રમને કોઈ સ્વરૂપે જગતની સમુદાયિક ગતિમાં, જગતના સમુદાયિક કાર્યને જગતની સમુદાયિક સ્વાભાવિકતામાં ફેરવાઈ જાય છે. તો શું પ્રત્યેક માનવી પોતાના વ્યક્તિમત કાર્યથી જગતના સમુદાયિક વ્યવસાયને, વાતાવરણને એવું સ્વરૂપ ન આપી શકે જેમાંથી સત્ વિરોધી દરેક તત્ત્વો દૂર થાય અને જગત કે પ્રત્યેક માનવ જીવન જીવવા લાયક બની જાય.

નાટ્ય પ્રયોગની નાની શી ચોપડીમાં વધુ લખાણ તો શું આપી શકું પરંતુ એ નાટ્ય પ્રયોગના પ્રણેતા માટે બે મોઢાં લખના જરૂરી સમજી શકું છું :

પર્ષોના પરિચયે એટલું તો સમજાવ્યું છે કે ભાઈશ્રી નટવરલાલ મીસ્ત્રી, જગતમાં બનતા કે હંમેશ જીવનમાં અનુભવાતા પ્રસંગોનું ગાંભીર્ય કે ક્ષણિકતા, સજીવતા કે નિર્જીવતા, સત્યતા કે મિથ્યાપણું સમજવા ધણીજ પ્રયત્નશીલ રહે છે. અને એ તો જાણીતી વાત છે કે લેખક, કવિ કે સંગીતકાર પોતાની કળાથી અને કુશળતાથી જરૂર અમળ તો આવી શકે છે છતાં તેને માટે પ્રોત્સાહન અને અનુરૂપ ભુમિકાની પણ એટલીજ જરૂર છે. એવું પ્રોત્સાહન કે અનુરૂપ ભુમિકાનું તેજ ન મળતાં કેટલાય સ્વતંત્ર ભર્યા તારલાઓ અધકારમાંજ વિલીન થતાં ક્યાં નથી સાંભળ્યા !!! “શ્રી ગુર્જર નાટ્ય કલા મંદીર” તરફથી રજુ થતો શ્રી મીસ્ત્રીનો આ બીજો નાટ્ય પ્રયોગ છે. એવો એવો પણ સહારો બે એમને મળતો રહેશે તો આશ્વા છે કે ભવિષ્યમાં એઓ થોડી થોડી પણ પ્રશંસનીય સેવા સાહિત્ય દેવીને અને જનતાને ચરણે ધરી શકશે.

“ નાતમ—એન—એશી ”

પાત્ર પરિચય.

- (૧) હરિહરરાય:—હરિપુર ગામનો મર્વિષ ધનાઢ્ય જગીરદાર.
- (૨) અવિનાશ:—હરિહરરાયનો વિદ્યાસી પુત્ર.
- (૩) નિરંજન:—વિદ્યાસી અવિનાશનો આજમાજ સાથીદાર.
- (૪) ભોગીલાલ:—હરિહરરાયનો વયોવૃદ્ધ મુનિમ.
- (૫) ગોપાળ:—હરિપુરનો એક ધરીસો ખેડૂત.
- (૬) મોરાર:—હરિપુરનો એક સાધારણ ખેડૂત.
- (૭) ચમલ:—ગોપાળનો બાહ્ય કર્મવાર પુત્ર.
- (૮) રાણુ:—“સ્વરૂપ” વિધવાનો આદર્શ પુત્ર.
- (૯) લાલુ:—હરિહરરાયનો નોકર.
- (૧૦) રઘુલા:—એક અદ્યૂત.
- (૧૧) પરશોતમકાકા:—ગામના એક રમુજ વૃદ્ધ.
- (૧૨) પ્રેમચંદ:—પરશોતમકાકાનો ધરજમાઈ.
- (૧૩) વાલજી:—પ્રેમચંદનો સાથીદાર.
- (૧૪) રામલો:—પરશોતમકાકાનો આલાક નોકર.
- (૧૫) લઘો:—વાલજીનો કામ ચલાઉ સાથીદાર.
- (૧૬) રાધા:—ગોપાળની લાડકવાળી પુત્રી. હરિપુરની બાવણ મૂર્તિ.
- (૧૭) અરૂણા:—અવિનાશની આદર્શ પતિપરાયણ પત્ની.
- (૧૮) સ્વરૂપ:—હરિપુર ગામની એક વિધવા.
- (૧૯) રંભા:—હરિપુર ગામની વેશ્યા.
- (૨૦) પ્રમિલા:—પરશોતમકાકાની ફેશનબ્લેઝ પુત્રી.
- (૨૧) કંચન:—પ્રમિલાની સખી.

તે ઉપરાંત સુત્રધાર, બાળાઓ, સાથીદારો, સિપાઈ, પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટર, હોટલના નોકર વિગેરે.

માનવ-રંગ.

(કુક-સાર)

“મંગલ-સ્તવન”

અંક-૧ લો.

અવેશ:-૧ લો.

સ્થળ:-હરિહરરાય જગીરદારની પેદી.

હરિહરરાય જગીરદાર પોતાના મુનિમ ભોગીલાલ સાથે અનાવૃષ્ઠિ થયાને કારણે ખેડુતો પ્રાસેથી પૈસા કઢાવવાની મુશ્કેલી ઉપર મંત્રણા ચલાવે છે, ત્યાં મોરાર નામનો ગામનો એક ખેડુત હરિહરરાયનો મોલાવ્યો આવે છે. પૈસાની માંગણી થતાં પોતે લાચારી દર્શાવી થોડો સમય ધીરજ ધરવા વિનંતી કરે છે ત્યાં અવિનાશ આવી ચઢે છે. મોરારને તમાચા માથે સત્કારી પૈસા તોફાને ભરી જવા સૂચના આપી રવાના કરે છે. એટલામાં ગોપાળ પણ પૈસા ભરવા બાબતના નિકાલ માટે આવે છે. હરિહરરાય સાથે વાક્ય યુદ્ધ ચાલતાં અવિનાશ વચમાં પડી ગોપાળને, જે તે તેની પુત્રી રાધા પોતાને લગ્નમાં અર્પે તો તે ઝઘડામાંથી બચાવી લેવાની લાલસા આપે છે. ગોપાળ આથી ઉશ્કેરાઈ જઈ અવિનાશને તમાચો મારી દે છે. જેથી હરિહરરાય તથા અવિનાશ અને મુનિમો એક સામટા મળી ગોપાળ ઉપર હથેલો કરે છે. ચરંતુ શરીરો ગોપાળ તે સર્વનો એકલે હથેલે સામનો કરી સહીસલામત છટકી જાય છે.

અવેશ:-૨ જો.

સ્થળ:-પરશોતમકાકાનું મકાન.

પરશોતમકાકા પોતાની પુત્રી પ્રમિલા વખતસર ઘેર ન આવવાથી પોતાના નોકરને તેની બેદરકારી બદલ ધમકાવી રહ્યાં હોય છે. સાથે પોતાના ધરજમાઇ પ્રેમચંદને પણ તેની ધરજમાં ભુલ ખાવા બદલ ઠપકો આપી રહ્યાં હોય છે. પણ તેના પડકારને કાંઈનો સંકાર ન મળવાથી તેઓ જાતે પ્રમિલાને શોધવા જાય છે અને બીજા બાબુ પ્રમિલા પોતાની જાહેનપણી કંચન સાથે અદ્ભુત કન્યા શ્રીદમ ઉપર ચર્ચા ચલાવતી આવી પહોંચે છે. તેને જોઈ ધરજમાઇ બની શુભામીદેશા ભોગવી રહેલ પ્રેમચંદ હૃદયના

ઉભરા ઠાલવે છે. ત્યાં હોટલવાળો છોકરો પ્રેમચંદ પાસે વેણે કરેલ આકાશ ઉધાર પૈસા માંગવા આવે છે. ત્યાં પરશોતમ કાકા પાછા વળે છે. પ્રેમચંદની ક્ષેત્રેતી. પરશોતમ કાકા તથા કચનનું ભવું. અને એકાંતનો દાઢમ મળતાં પ્રમીલાનો પ્રેમચંદ ઉપર ગુ સો પ્રેમચંદની વીનવણી.

પ્રવેશ:—૩ જો.

સ્થળ:—ગે પાળની વાડી.

વસંત વિકારે મરત અની રાધા, વાડીમાં આવેલ કુવા આમળ જલ-સિંચન કરતાં ગીત લલકારી રહી છે. ત્યાં અવિનાશ અને નિરંજન છુપાતાં ધસી આવે છે અને રાધાને એકાંતનો લાલ લપ્પ ઉઠાવી જાય છે. રાધા પોતાના બચાવ માટે બુમરાણ કરે છે. તે સાંભળી ગે.પાળ દોડી આવે છે. પરંતુ અવિનાશ તેને ગે.ળાથી ત્યાંજ ઠાર કરે છે. મરતો ગે.પાળ પોતાની બહારે ધાવા પોતાના પુત્ર ચમલને બુમ મારે છે. બુમ સાંભળી ચમલ ધસી આવે છે. તેને પણ નિરંજન ખાલી રીવોલ્વર મારી ધ.યલ કરે છે. નરિંજન અને અવિનાશ રાધાને લઈ પલાયન થઈ જાય છે. ચમલની પ્રતિજ્ઞા.

પ્રવેશ:—૪ થો.

સ્થળ:—અવિનાશનો પ્રાઇવેટ રૂમ.

અવિનાશ નિરંજનને રાધાને પોતાના છુપા રથાને પહોંચાડી આવવા માં રવાના કરે છે.

પ્રવેશ:—૫ મો.

સ્થળ:—‘રવરૂપ’ વિધવાની મદુશી.

આદર્શ માતા અને પુત્ર ‘માનવ-રંગ’ ઉપર ચર્ચા ચલાવી રહ્યાં હોય છે ત્યાં ધાયલ સ્થિતિમાં ચમલ આવી પહોંચે છે. એકમેકનો પરિચય થતાં ચમલને ‘રવરૂપ’ ની મદુશીએ આશ્રય મળે છે. અને રાગુ અને ચમલ બન્ને પ્રતિજ્ઞા પાંથે ચઢે છે.

પ્રવેશ:—૬ ઠો.

સ્થળ:—પરશોતમકાકાનું મકાન.

પ્રેમચંદની મુલાકાતે વાધજી પધારે છે. અને પ્રેમચંદની પરાધિન દશા જોઈ વાધજી પ્રેમચંદનું પાણી માગી જાય છે. એટલામાં પ્રમિલા આવી પહોંચે છે. અને જમવાનું તૈયાર ન કર્યું હોવાથી પ્રેમચંદ ઉપર ગુરૂસે થઈ સાથે વાધજીભાઈને પણ ધરમાંથી ચાલ્યા જવાની એકદમ ટાકીડ આપે છે. પ્રેમચંદની મૂંઝામણ.

પ્રવચન:—૭ માં.

સ્થળ:—હરિહરરામ જાગીરદારની પેઠી.

હરિહરરામ જાગીરદાર અને અવિનાશ વચ્ચે પેસાના અર્થ બાબત વાકયુદ્ધ, ત્યાં ચૂપખીથી ત્રીજેરીમાંથી જોખળના ગીરવે રૂખી પચાવી પાડેલા દાગીના કાઢી અવિનાશ નિરંજનને આપી પલાયન થઈ જવા કહે છે. ત્યાં ચમલ-રાજુ આવી પહોંચે છે, અને આ દાગીના વિગેરેની ઘટના જોઈ જાય છે. નિરંજન પલાયન થતાં રાજુ તેની પુંક પકડે છે. આ બાજુ ચમલ પ્રગટ થઈ હરિહરરામનું ખૂન કરે છે. અવિનાશ ફેાન કરી પેલીસને મદદે બોલાવે છે. ચમલ સર્વને ચાપ આપી પલાયન થઈ જાય છે.

૨૭૬

અંક ૧ લો સમાપ્ત.

અંક-૨ જો.

પ્રવેશ:-૧ થો.

સ્થળ:-અવિનાશનું કુટુંબસ્થાન.

દુઃખદ સંજોગોમાં આવી પડેલ રાધા પોતાના શીયળની રક્ષા માટે પ્રભુને પ્રથો રહી હોય છે ત્યાં નિરંજન આવી રાધા પાસે પ્રેમની માંગણી કરે છે. રાધા તેના સાથે ધન-કાર કરી મદદમ રહે છે, એટલામાં બાલુના સ્વામીમાં રાણુ આવી પહોંચે છે અને રાધાને પોતાની ખરી ખાતમી આપે છે. ત્યાં અવિનાશ આવી પહોંચે છે અને રાણુની ચાલખાણથી ઉરકેરાઈ તેને મારવા ધસે છે ત્યાં યમલ આવી પહોંચતા અવિનાશ અને નિરંજનના હાથ હેઠા પડે છે અને યમલ-રાણુ રાધાને ત્યાંથી સહીસલામત લઈ રવાના થાય છે ?

પ્રવેશ:-૨ જો.

સ્થળ:-પરશોતમકાકાનું મકાન.

સ્કુલના ગેધરોમમાં જવાની તૈયારીઓ કરતી પ્રમિલાને પ્રેમચંદ પોતે પણ કળાકાર છે, એ વાતોલાપ હેઠળ મજાગુલ બનાવી દઇ અવનવા બાવેલ કરી તેના આંધો આંધો પ્રેમ સંપાદન કરી લે છે. પ્રમિલા તેની કળા ઉપર મોહિત થઈ પોતાના પહેલાના તિરસ્કારને વિસારે મૂકતી જાય છે.

પ્રવેશ:-૩ જો.

સ્થળ:-અવિનાશનો પ્રાઇવેટ રૂમ.

અવિનાશ અને નિરંજન શરખના જામ પર જામ ઉડાવે છે અને પલટી ગએલી બાળને સુધારવા યુક્તિઓની શોધખોળ ચલાવે છે.

પ્રવેશ:-૪ થો.

સ્થળ:-અવિનાશનો રમ્ય કુંબ.

અછૂત રાધેજી ઝાડુ કાઢી રહ્યો છે ત્યાં મુનિમ ભોગીલાલ આવી રાધેજીને, પોતાને ધૂળ ઉડાડવા બદલ તેમજ તે અછૂત હોવા બદલ તેના પર તિરસ્કારના શબ્દો વર્ષાવે છે. રાધેજી મુનિમનો હળવા વિનમી શબ્દોથી સામનો કરી “અછૂત ઉદ્ધાર” સમજાવવા યતન કરે છે ત્યાં અવિનાશની પાતી અરૂણા આવી પહોંચે છે. અને મુનિમને તેના અછૂત પ્રત્યેના આવશ્યક અન્યાયી રત્ન માટે સખ્ત ઠપકો આપે છે, અને રાધેજીને આશ્વાસનના શીડાં શબ્દોથી ખુશ કરે છે. ત્યાં અવિનાશ આવી પહોંચે છે. દમામમાં શબ્દોની રમત રમી અરૂણા પાસેથી તેનો કીંમતી હાર મેળવી લઈ ત્યાંથી

વેશ્યાને મકાને રવાના થાય છે. ત્યાં વૈર પીડીત યમલ અવિનાશની શોધમાં આવી પહોંચે છે અરુણ સાથે ભેટા. સત્ય વસ્તુને સ્કોટ-અરુણ પોતાના પતિની પામણીલા પ્રત્યક્ષ નિહાળવા યમલ સાથે જવા તૈયાર થાય છે.

અવેશ:—૫ મો.

સ્થળ:—પરશોતમકાકાનું મકાન.

પ્રેમચંદ્ર અને વાલજી મળી પોતાની પરાધીન દશાનો અંત લાવવાની યુક્તિ રચી વાલજીને બનાવટી જમાદાર બનાવી બોલાવે છે અને યુક્તિ-પૂર્વક પરશોતમકાકાને ફાપવી તથા પાછળથી બચાવી લેવાનો ઢોંગ કરી તેના ઉપર પોતાની ઉડી છાપ પાડી દે છે. જેથી પરશોતમકાકાના હૃદયમાં પોતાના સાચા જમાઈ તરીકે અને પ્રતિમાના હૃદયમાં પોતાના સાચા પતિ તરીકે પ્રેમચંદ્રનું સ્થાન અમર થઈ જાય છે.

અવેશ:—૬ ઠો.

સ્થળ:—રંભા વેશ્યાનું મકાન.

શરાવના તોફાને ચઢી અવિનાશ પોતાનું દેહ ભાનબૂલતાં પહેલેથી રચેલી યુક્તિ મુજબ રંભા અને નિરંજન મળી અવિનાશનું ખૂન કરવા જાય છે પણ ત્યાં યમલ અને અરુણ આવી પહોંચતા યમલ અવિનાશનો અરુણના સૌભાગ્યને બચાવવા ખાતર બચાવ કરી લઈ નિરંજનને ઠાર કરે છે.

ટૂંકો.

અંક ૨ જો સમાપ્ત.

અંક-૩ જો.

પ્રવેશ:-૧ લો.

સ્થળ:-રંભા વેશ્યાનું મકાન.

વિદ્યાસ પંથે પોતાનું સર્વસ્વ હારી જઈ અવિનાશ રંભાને મકાને આત્મશાંતિ અર્થે આવે છે. પૈસા વિનાનો મુશ્કેલીસ થઈ જવાથી રંભા તેનો તિરસ્કાર કરે છે અવિનાશ તેથી ઉસ્કેરાઈ જઈ રંભાનું ખૂન કરી નાસી છૂટે છે.

પ્રવેશ:-૨ જો.

સ્થળ:-‘સ્વરૂપ’ વિધવાની મદુલી.

રાજુ-રાધાનો શ્રંગાર ઉલ્લસમાં સ્નેહદાન ત્યાં ચમલ તથા સ્વરૂપનું આવી પહોંચવું અને ચમલ સ્વદસ્તે રાધાની સોંપણું રાજુને કરે છે, ‘સ્વરૂપ’નો આનંદ.

પ્રવેશ:-૩ જો.

સ્થળ:-પરશોતમકાકાનું મકાન.

પરશોતમકાકા પ્રેમચંદ અને પ્રમિલા વચ્ચેનો અંતરભેદ દૂર થતાં સર્વેનું જીવન સુખમય બને છે. સાથે વાઘજનું વાંદાપણું ટાળવા પ્રમિલાની સખી કંચન ઉમેદવારી કરે છે.

પ્રવેશ:-૪ થો.

સ્થળ:-અવિનાશનું મકાન.

પતિના પાપમય જીવનથી કંટાળી અરૂણા આત્મહત્યા કરે છે. અવિનાશ માનવ-રંગના સપાટે ચઢી ગાંડા જેવો બની જાય છે ત્યાં અરૂણાને મળવા ચમલ આવી પહોંચે છે. અવિનાશ ચમલ ઉપર હેઠ્ઠો હેઠ્ઠો કરે છે. પરંતુ ધા છટકતાં પોતાને હાથેજ ખંજર વડે મરાય છે. ત્યાં પોલીસ આવી પહોંચે છે. અને ચમલને ખૂની તરીકે પકડી લઈ જાય છે કર્તવ્ય થઈ ચમલની પ્રતિજ્ઞાની આપ મેળ પૂર્ણાક્રિતિ.

ટેબો.

સમાપ્ત.

નાટકની ગાથો.

અંક ૧—લો.

(૧)

મંગલ સ્તવન.

કૃષ્ણ મોરારી પ્રભુ તું ગિરધારી,
મૂરતી મનહર મંગલ તારી;
મુખકર સચરાચર હુઃખહારી,
મલિન જાણ ઉરના દે વિહારી.
સ્મરીએ....વંદીએ....વારી વારી.....

(૨) પ્રેમચંદ-પ્રમિલા.

પ્રવેશ:—૨ બે

બોલોને કાંઈ પ્રીતિના બોલો,
હવે તો મુખ બોલો.....
તમે તો કાંઈ અમથી ના બોલો,
કહું છું નવ બોલો.....
આમ કેમ આ જીવન જાશે, કરી અમારી જુદાઈ,
હવે તો હેયા બોલો.
હેત વિનાના હેયા ખુલે, ત્યાં રહે છે જુદાઈ,
કહું ના તેથી બોલો.
(બાબુરાવ રાજે)

(૩) રાધા.

પ્રવેશ:—૩ બે.

જલઘાટ ભરું નીર આજ એકલી હું મીઠાં,
ઘડુલા શીરે આ શોભે;
જલ જે મધુરા સીંચે,
હેયું બરાચે રનેહે,
જાણ જાણે વિષ વિષ પ્રીતના.....

(૪) રાણુ

પ્રવેશ:—૫ મે.

માનવ જીવનના રંગને કેા ચતુર પણ સમજ્યાં નથી,
મર્મ છુપા ત્યાં વસેલા કોઇને જડતાં નથી;

અવતાર લે શાને જગે, જીવન જીવે શાને જગે,
અંતમાં મૃત્યુ સમીપે, જાય છે શાને જગે.
છે હૃદયમાં સમજ જો કે નાશવંતુ જીવન છે,
તે છતાં જકડાય માયા-બંધને શાને જગે.

(૫) રામલો.

પ્રવેશ:—૬ ઠો.

કહે છે લોક બધા નોકરી જુરી જગમાં,
છતાંય હુંતો કહું નોકરી ખરી જગમાં.
પગારો આપીને જે શેઠીઆ કરે નોકર,
અને એ શેઠીઆ છે રાજગારના નોકર.
વિચારશે તો બધા નોકરી કરે જગમાં,
જીઓ જો આંખ ઉઘાડી તો બધા છે નોકર,
કરે જો ધ્યાનથી તો એજ તરે છે નોકર.
પ્રભુને પ્યારી જીઓ નોકરી સદા જગમાં.

(બાજુરાવ રાજે)

(૬) પરશોતમ-પ્રેમચંદ-પ્રમિલા.

પ્રવેશ:—૬ ઠો.

જીડથલ જમાઈ જીઓ જ્યાં ત્યાં કરતા ગોટાળા,
નફકટ થઈને ઘર માંહિ એ કરતા વાનર ચાળા;
બીચારા ઘર જમાઈ, ખેરીના પટ્ટાવાળા,
કઠીયારાને ભઠીયારા, એ સાથે પેરાવાળા
અરરર દીલમાં વાગે ભાલા,
તારા શબ્દો વહાલા વહાલા.

શું નફકટ છે,
ધન ચક્રર છે;
એહ માય ગોડ, હસખન્ડ ઇંજ ગમાર,
હારલીંગ, ચોર કાષર ઇંજ ચમાર.

(બાજુરાવ રાજે)

અંક ૨ નો પ્રવેશ:—૨ બે.

(૬) રાધા.

પ્રભુ કર કંઈ કૃપા દ્રષ્ટિ પડી છું હું શરણ તારે,
ઉગારે તું અથર મારે ઉભી તારા હું તો દારે;
પડી છું દુષ્ટ બંધનમાં અરે અપરાધ શો મારે,
વિના છે વાંક આ પીડા અરે ઇન્સાફ શું તારે;
પડી છે બે વિપત્ત શીરે અરેરે ચો દિશાએથી,
કસોટી કારમી આજે પ્રભુ છે લાજ તારાથી.

(૮) પ્રમિલા.

પ્રવેશ:—૨ બે.

મનડાને કેમ મનાવું હું આજરે,
હેયાના ભાવે અગાધ છે;
નાટકમાં આજ મારો દુલ્હનનો પાઠ છે,
કેવી રસાળ મારી ખીલી એ રાત છે;
જગને ડોલાવું મારો ભેયો શું આટ છે,
રમણીની સુંદર આ ભત છે.....

(૯) પ્રમિલા—પ્રેમચંદ.

પ્રવેશ:—૨ બે.

સ્નેહ તણાં છે કોડ ઘણાંયે સુજને રાજ જીવનમાં,
શોધું હુંતો સાચો મારો સ્નેહી રાજ જીવનમાં;
તારો હું છું પ્રાણ જીવનમાં,
બનશે રાજ જીવનમાં.....
કહો તો મારો સ્નેહ બતાવું, અંતર ખોલી;
ભવે નહિ લલચાવે બહાલા, ઘેલું ખોલી,
ખોલો મીઠાં ખોલણાં, ઉર હવે હરખાય;
દૂર તમે ઉભા છતાં આ દીલમાં કંઈ કંઈ થાય.

(૧૦) અરુણા.

પ્રવેશ:—૪ થા.

ખીલી ઉપવનની હાર આ રસાળી,
નયનો ઠરે નિહાળી.
હરિઆળી લચી ભય પુજે ડાળી,
એનો ઉપહારો કો સુભાગ્યાળી;

